

K.G.Bal.
Nw-Mollenhutseweg. no. 37
N i j m e g e n.

1 november 1965

Beste Leo,

Wat betreft je telefoongesprek met mij van verleden week om bij moeder navraag te doen over diverse namen, ben ik bij haar geweest en op z'n gemakje geprobeerd haar geheugen terug te brengen in vaders glorietijd.

1 De naam I t s e r d a - zegt haar in elk geval NIETS. Kan zich ook niet herinneren dat deze man ooit bij vader is geweest, of met vader in contact heeft gestaan betreffende de door hem vervaardigde radiobuis. Dit geldt evenzo voor de namen V E D E R en O o s t e r b a a n. Deze drie personen schijnen - ALS ze contact hebben gehad met vader in dien tijd - zo weinig of in het geheel niet aan huis of in huis te zijn geweest. Vermoedelijk is het contact dat vader eventueel met ze heeft gehad zeer weinig geweest.

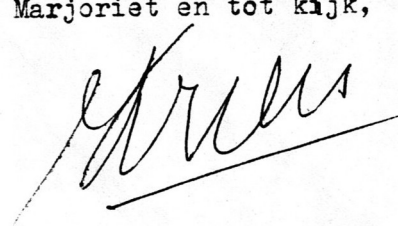
P O L A K echter is een naam, waarbij ze aan het vertellen ging of ze het gisteren beleefd had. Polak was een i n t i e m e vriend van vader. Logeerde vaak bij hen. Polak was volgens moeder geheel op de hoogte van de C O N S T R U C T I E v.d. radiolamp en wat belangrijk is ook tijdens de periode van voorbereiding. Hij is zelfs aanwezig geweest bij het VERVAARDIGEN van de lamp door vader zodat Polak uiteraard op de hoogte was van ieder detail.

Naast de drie voornoemde namen, welke moeder dus niets zeggen is er nog een naam welke door jou dus niet opgegeven en wel S T E E H O U W E R - Hr. Steehouder kwam MET Polak regelmatig bij vader en wist dus ook van de radiolamp af. Zijn adres is onbekend, maar uiteraard zal Polak zeer zeker weten waar hij woont en of hij nog leeft.

Zeer zeker had vader een zender. Ik heb er zelf voor gezongen met een liedje van school 'Een vrolijk klein matroosje' enz. Wat deze zender betreft, moeders broer Jan Sterrenburg weet hier alles van af. Nachten heeft hij met vader uitzendingen gedaan, geholpen met technische dingen en zodoende heeft hij ook juist die tijd medegemaakt toen vader aan de constructie bezig was van de lamp. Bij informatie of een gesprek met hem kan je ongetwijfeld veel te weten komen. Hij woont nog in Ginneken aan de Ulvenhoutseweg.

Zo, dat was het dan en ik hoop dat er enige stof in zit waar je verder op kunt werken. Ik volg dus met grote belangstelling je volgende stappen en wil dus vanzelfsprekend graag op de hoogte blijven van je eventuele vorderingen. Jammer dat je er zo laat aan begonnen bent - dit had al veel en veel eerder moeten gebeuren. Heb je de octrooi stukken al gezien en eventueel gefotografeerd. Het is van het grootste belang om een vergelijk te maken of anderen de zelfde methode hebben toegepast als vader. Ik ben zeer benieuwd.

Mocht je eventueel naar Nijmegen komen dan gaarne van te voren even bericht daarover. Hartelijke groeten aan Marie en Marjoriet en tot kijk, je broer;

Cor van Driel

Windvang 4

1261 TS Blaricum.

Blaricum 13-01-'99.

Beste collega Bakker!

Hierbij dan een kleine toevoeging aan het stuk dat je schreef in het R.H.T. over Ballampen.

Het is volgens mij niet passend deze toevoeging aan het R.H.T. te sturen, daarom naar jou toe.

Doe er maar mee wat je goeddunkt.

De hartelijke groeten en veel succes,

Cor van Driel.

Hoe het kwartje dan eindelijk gevallen is!

1.21
Dossier
Leonard Bal.

In het Radiohistorisch tijdschrift No 87(4-1998) staat van de hand van de Hr.Bakker een interessante bijdrage over de herkomst van van de eerste nederlandse radiolamp.

Tijdens mijn inspanningen van nogal wat jaren geleden om tot een omroepmuseum te komen heb ik geprobeerde uit te vinden wie het eerste radiolampje had.

Daarbij kwam ik onvermijdelijk terecht bij de Hr.Bal Jr. en bij de Hr. van de Oever, die beiden nogal enthousiast waren over mijn onderzoek maar waar helaas weinig uit te voorschijn kwam.

Om uit te vinden welke commerciële activiteiten Bal Sr. in die jaren ontplooid heb ik bij het archief van de krant in Breda de legger van die jaren bladzijde voor bladzijde omgeslagen, doch helaas niets kunnen vinden dat in de verte leek op een Baladvertentie.

Wel kwam ik er achter dat er nog een oudwerknemer van Bal Sr.leefde.

Hij bleek te wonen in een afgedankte electriciteitscentrale die aan de weg van Breda naar Turnhout(B) stond vlak voor de grens.

Deze man vertelde mij hoe hij destijds van Bal af en toe een doosje met onderdelen naar de Pope fabriek in Venlo moest brengen, waar er dan radiolampen van gemaakt werden.

Dit moet een soort vriendendienst geweest zijn want noch in de Philips archieven, Philips nam Pope in 1926 over, noch in het boek van G.F.J.

Tyne is iets te vinden dat wijst op radiolampenfabricage bij Pope.

Zie ook bl.272 in "The Saga of the Vacuum Tube" van Tyne.

Nu eerst iets over Idzerda;

Ir.Idzerda heeft op eengegeven moment lucht gekregen van datgene wat er in Utrecht bij de gloeilampenfabriek Holland gebeurde, waar de heren Dubois en Tolk aan een geheim project lieten werken.

Hoe en via wie Idzerda daar lucht van kreeg is niet duidelijk.

Wel duidelijk is dat Idz. bij de Holland geen been aan de grond kreeg en dus wendde hij de steven naar Philips.

Philips zag in dat project weinig of geen brood, maar Idz. heeft na lang onderhandelen toch kans gezien zijn zin te krijgen en er zou een serie radiolampen gemaakt worden.

En nu komt mijn gevallen kwartje:

tot nu toe werd verondersteld dat iemand bij Philips lucht kreeg van datgene wat er gebeurde op het gebied van radiolampen; maar niemand wist volgens mij tot nu toe wie dat was en of er wel iemand was.

Wel, de Hr. Bakker heeft gevonden dat de schoonzoon van de Hr. Kerssemakers op de boekhouding bij Philips werkte.

Dan is het niet zo vreemd te veronderstellen dat zo iemand iets met calculeren te maken heeft en daarom op de hoogte is.

Deze schoonzoon was vanzelfsprekend ook op de hoogte van de radio-liefhebberij van zijn schoonvader die op zijn beurt bevriend was met de Hr. Bal sr.

En ziet dan is het kringetje gesloten en de zaak rond.

Bal heeft dan vrijwel zeker van die kennis gebruik gemaakt en omdat hij goed begreep dat de radiolampenproductie nog wel even zou duren kon hij in die tussentijd zijn medewerker naar Pope sturen met wat losse onderdelen om er aldaar radiolampen van te laten maken.

Dit is mijn toevoeging aan het interessante verhaal van mijn goede collega Bakker.

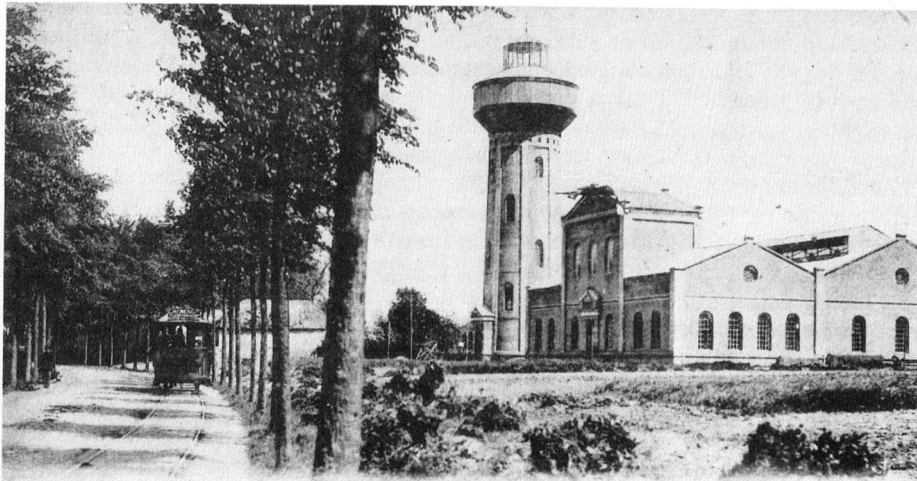
Overigens ben ik mij erg goed bewust van het feit dat mijn op puur hypothetische gronden gebaseerd verhaal wellicht nog meer aanpassingen behoeft.

Het enige feit in deze hele historie is nog steeds dat Bal in 1918 een radio-ontvanger met een lamp had en dat IDZ. het op dat moment nog steeds met kristallen deed, waarvan acte!

Commentaar op de brief van C. van Driel aan Piet Bakker

Piet Bakker (RHT 87 Nov 1998) schrijft op blz. 100 dat Bal sr en Kerssemakers samen aanwezig waren op de tentoonstelling in 1918. Dit op basis van het boek van J Corver getiteld "Radio Zenders en Ontvangers, Amsterdam 1944; Diligentia pag. 39. Na dit boek gedownload te hebben gezocht op Bal (1 maal gevonden) en op Kerssemakers en deze naam niet gevonden. De naam Kerssemakers komt in dit boek dus niet voor, Verder verliest Piet zich in speculaties over o.a. een samenwerking tussen Bal en Philips. Wat het stuk over Scheerman/Kerssemakers ook nog onderuit haalt. Een rondt slecht stuk van Piet, wat ik niet van Piet gewend ben en ook hier valt bij mij het "kwartje" niet.

Afb. 42: In 1904 werd de Ozon-waterleiding en elektrische centrale aan de Ulvenhoudselaan in bedrijf gesteld. Op de weg ziet men een wagen van de Ginneken'sche Tramweg Maatschappij op weg naar Ulvenhout. De lijn werd in 1903 in bedrijf gesteld. Ansicht, coll. G.A.B.

Installatie der Ozon Waterleiding en Electrische verlichtingseentrale.

Het complex werd in 1921 overgenomen door de gemeente Ginnikken. In 1921 werd een contract afgesloten met de P.N.E.W. waarna de electriciteitscentrale werd gesloten. De waterwinning ging nog jaren door en de watertoren werd in 1950 afgebroken. In 1942 werd Ginnikken toegevoegd aan Breda en diende het gebouw vanaf dan als werkplaats voor de gemeente Breda.

In 2002 kreeg het pand een Rijksmonument status en werd in 2016- 2017 verbouwd tot 4 woningen met als adres Ulvenhoudseweg 85, 85A, 85B en 85C.

Hier heeft Jan Sterrenburg gewerkt. Alleen was zijn woonadres Ulvenhoudselaan 87, waar Cor van Driel hem gesproken heeft.

Belangrijk bij Krijn Bal en het gesprek met zijn moeder Alijda Bal-Sterrenburg

- 1 Max Polak en Steehouwer kwamen vaak bij Leonard Bal Sr. En wisten van de ontwikkeling van de Bal lamp af.
- 2 Polak was bij de voorbereiding van de Bal lamp en de vervaardigen daarvan
- 3 Jan Sterrenburg werkte voor Bal, weet af van de ontwikkeling van de Bal lamp en heeft meegewerkt aan de Bal uitzendingen.

Belangrijk bij de brief van C. van Driel

1. De man die bij de oude electriciteitscentrale woonde en die van Driel gesproken heeft is Jan Sterrenburg, de broer van Alijda Bal-Sterrenburg. Hij heeft voor Bal Sr gewerkt heeft van 21 September 1911 tot 11 Januari 1920.
2. Jan Sterrenburg vertelde dat hij af en toe met een doosje onderdelen (waarschijnlijk het electrode systeem) naar de Pope fabriek in Venlo moest brengen om er radiolampen van te laten maken. Dat men schrijft dat de herkomst van de eerste Bal lampen niet bekend is, is hiermede opgelost. Natuurlijk heeft Bal Sr dat geheim gehouden om de enige leverancier van radiolampen te blijven (totdat de Ideeet verscheen).
3. Wat C van Driel had moeten vragen wat Sterrenburg voor werkzaamheden hij voor Bal had verricht, of hij betrokken was geweest met de Bal zender, wanneer deze uitzond, of er foto's van zijn enz. enz. Dat heeft hij jammer genoeg niet gedaan en bij C. van Driel mag dan het "kwartje" gevallen zijn, maar bij mij dus niet.

Complot theorie 1.

Idzerda roept al heel snel dat door indiscretie van een Philips employe Bal achter de constructie van de Ideeet is gekomen en dat de Bal lamp dus een kopie is van een proto Ideeet. Bovendien waarschuwt hij voor nagemaakte IKA's. De naam Bal wordt niet genoemd maar duidelijk worden hier de Bal lamp en de glijspoelontvangers van Bal bedoeld. En dat terwijl Idzerda boter op zijn hoofd heeft, zie complot theorie 2 (Bal).

WAARSCHUWING.

Wij moeten thans **ernstig waarschuwen** voor de **uiterlijk geïmiteerde** „Philips-Ideeet" lampen, alsmede voor de nagemaakte ontvangtoestellen type „Ika". Wij leveren geen ontvangtoestellen, waarbij de secundaire zelfinductie in aftakkingen, afgestemd kan worden met 1 vaste condensator. Dit is bedrog.

Gedeelte van een Idzerda advertentie in Radio Nieuws nr. 7 van 1 Juli 1918
De naam Bal wordt hier niet genoemd maar het gaat hier wel om de Bal lamp en de glijspoelontvangers van Bal. De IKA's van Idzerda waren ook glijspoelontvangers

Corver in zijn rol als redacteur van Radio Nieuws

Na de tentoonstelling in 1918 waarin Bal zijn Bal lamp en toestellen demonstreerde, komt de naam Bal maar een paar keer voor in Radio Nieuws tm 1920 over onbelangrijke zaken (behalve dan de Bal advertenties, maar die brengen geld op).

En in het voorwoord van de Catalogus van de tentoonstelling t.g.v. het eerste lustrum van de afdeling Rotterdam van de NVVR, waarvan de catalogus November 1922 gedateerd is staat. Citaat:

*Aan de werkelijke introductie van de drie-electrodelamp als detector in ons land, is de naam verbonden van het toenmalige Techn. Bureau Bal te Breda. Zijn demonstratie op de in Maart 1918 **was voor onze amateurs het beslissend moment**. Waar de eerste Bal-lampen eigenlijk vandaan kwamen, dat is altijd wat geheimzinnig geweest. De latere werden gemaakt door Pope te Venlo, maar model en samenstelling waren het resultaat van onderzoeken in de laboratoria van Philips te Eindhoven. Het "schema-Bal" droeg typische kenmerken van ontstaan te zijn, zuiver door proberen, door iemand, die de literatuur niet kende.*

Dat “**beslissend moment**” komt wel ruim 4 jaar na de datum en zal in de loop der jaren door hem herhaald worden en terwijl hij niet weet waar de eerste Bal lampen gemaakt zijn, hoe komt hij aan de “wijsheid” dat de Bal lamp het resultaat is van onderzoeken in de laboratoria van Philips ? Philips zelf heeft dat nooit beweert en heeft zelfs in 1920 de Bal lampen geleverd, weliswaar met Philips op het glas, maar met Bal Radio Breda op een fitting.

De laatste sneer richting Bal is: *Het “schema-Bal” droeg typische kenmerken van ontstaan te zijn, zuiver door proberen, door iemand, die de literatuur niet kende.*

Als antwoord hierop, lees dan ook 13.1 Demonstratie Bal in Wereldoorlog 1 en 13.2 Bal demo door Piet Bakker. Wat nu volgt is een gedeelte uit het laatste bestand:

De Bal-koppeling is in de loop van de tijd een aantal malen (nogal negatief) ter sprake geweest. Hij gebruikte de primaire (antenne) spoel van een toen gangbare loose-coupler tevens als terugkoppelspoel. De primaire spoel was afgestemd en leverde aldus een afgestemde terugkoppeling. Dit was m.i. een goede greep. Afstemmen van een terugkoppelspoel is naar mijn ervaring een middel, dat met modernere lampen tot moeilijk te beheersen genereerproblemen kan leiden, maar dat voor de toenmalige tamme buislampjes net datgene mogelijk maakte, wat bij Corver niet was gelukt. Als bezwaar tegen het tevens gebruiken van de antenne (primaire) spoel als terugkoppelspoel werd destijds aangevoerd, dat door het inductief regelen van de terugkoppeling, tegelijkertijd de koppeling van de primaire met de secundaire kring werd gewijzigd. Bal omzeilde dat probleem door de terugkoppeling met een variabele condensator te regelen
En daarmee gaat de opmerking van Corver naar de prullenmant dat Bal “zijn literatuur niet kende”. Hij heeft zelfs een nieuwe manier van terugkoppeling ontdekt.

Complot theorie 2

Van Leonard Bal Sr hebben wij nooit gehoor dat hij vond dat de Ideeet een namaak was van zijn Bal lamp. Van Leonard Bal Jr hebben we echter veel gehoord, zowel in kranten als per interview met als titel: “De lamp die uit logeren ging”. Overigens mocht Haye van de Oever, een zoon van zijn zuster, het onderzoek doen naar de bewering dat de Ideeet een kopie was van de Bal lamp.

Recent zijn er in Pension Idzerda 4 podcasts verschenen over de levensloop van Idzerda op basis van 4 stuks 78 toerenplaten, die Idzerda vervaardigd zou hebben in 1944. Hierin komt inderdaad een kort fragment in voor waarin Idzerda verteld dat hij tijdens de tentoonstelling in 1918 de Bal lamp ’s nachts verwijderd en teruggeplaatst heeft en daar dingen in gezien heeft die hem niet bekend waren.

‘De lamp die uit logeren ging’ was dus terecht. En de conclusie van Bal zijde is nu dat Idzerda met Philips tussen 17 Maart 1918 en 7 Mei 1918 (eerste uitlevering Ideeet type A) de Ideeet in elkaar geknutseld hebben naar voorbeeld van de Bal lamp, die ook nog eens beter was dan de Bal lamp door de argon vulling, is dan ook onbewezen. En 1,5 maand max lijkt me wel erg kort om zo’n lamp te ontwikkelen en productie rijp te maken. Bovendien is een veronderstelling geen bewijs en zou het Scheerman/Kerssemakers verhaal verzonnen zijn. Dat lijkt me veel te ver gaan.

En de familie Bal valt wel e.e.a te verwijten:

1. Toen ik bij Leonard Bal Jr was (jaren geleden) vertelde hij mij dat er een Bal archief was, wat ik niet mocht inzien. Na zijn dood is dat archief naar een zus gegaan en is ook daar niet toegankelijk. Erger nog, zelfs Haye van de Oever heeft nooit toegang gehad tot dat archief.
2. Krijn Bal wist dat (op dat moment) Jan Sterrenburg nog leefde en die is van het begin van Bal Radio betrokken geweest bij de ontwikkeling van de Bal lamp, Bal toestellen en Bal zender en niemand van de familie Bal heeft hem ooit benaderd om de geschiedenis van Bal Radio te vertellen. Dat hadden ze natuurlijk ook al (veel eerder) kunnen vragen aan Bal Sr. En op schrift stelen.

Conclusie

Geen van beide partijen kan bewijzen dat het gelijk aan hun kant ligt. Ik ga dan ook uit van **een parallelle ontwikkeling** waarin Leonard Bal Sr zijn lamp ontwikkeld na het behalen van zijn telegrafisten diploma op 25 September 1917 en Scheerman ongeveer tegelijkertijd zijn eerste buislamp maakt voor Kerssemakers.

Overigens had Bal Sr in september en oktober 1916 bij T.B. Wireless (Idzerda) spullen gekocht om een kristal ontvanger te maken. En het telegrafisten diploma hield niet alleen een minimaal aantal worden per minuut geven en nemen in, maar ook bekendheid met de Marconi en Marconi-Telefunken toestellen voor de grote vaart. Daar zit ook theorie bij en de kunde om een toestel ter onderhouden en repareren want een reparateur is wat moeilijk te vinden midden op de Atlantische oceaan. En weer is de opmerking van Corver dat Bal zijn literatuur niet kende niet terecht.

Nog een aanvulling op mijn opmerking op blz. 4

Piet Bakker refereert aan het boek "Radio Zenders en ontvangers, Amsterdam 1944, Diligentia, pag. 39. maar bedoelt waarschijnlijk de tweede druk van hetzelfde boek uit 1948, pagina 39.

Daar staat letterlijk: **Op de tentoonstelling verscheen de firma Bal uit Breda met een in eigen land vervaardigde en in de handel gebrachte versterkerbuizen. (L.Bal en W Kerssemakers beide gestorven 1946).**

Om hieruit te concluderen dat L. Bal en W. Kerssemakers samen op de Bal stand gestaan hebben in 1918 moet je toch veel fantasie hebben en dat staat er ook niet. Overigens is deze bewering van Corver ook nog onjuist want L. Bal is inderdaad in 1946 gestorven maar Kerssemakers al in 1945.